

KO'RISH QOBILIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI TA'LIMGA
JALB ETISH

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Special pedagogy fakulteti talabasi

Maxmudjonova Orasta Adxam qizi

Orastamaxmudjonova@gmail.com

+998885427767

Annotatsiya: Ushbu maqolada Tiflopedagog ozi kim? Tiflopedagogika nimani o'rganadi? Tiflopedagogika metodlari, Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maktabgacha tarbiya muassasalar faoliyati, maktablarida ta'lim jarayonininig mohiyati, Didaktik tamoyillarning qo'llanish xususiyatlari, Ta'lim mazmuni haqida fikrlar boradi

Kalit so'zlar: Maqsad, vazifa, o'qitish, metodlar, muhit, subekti, obekti.

Аннотация: В статье рассматриваются: Кто такой тифлопедагог? Что изучает тифлопедагогика? Методы тифлопедагогики? Деятельность дошкольных образовательных учреждений для детей с нарушениями зрения? Сущность образовательного процесса в школе? Особенности применения дидактических принципов? Содержание образования.

Ключевые слова: Цель, задача, обучение, методы, среда, субъект, объект.

Annotation: This article discusses: Who is a typhlopedagogue? What does typhlopedagogy study? Methods of typhlopedagogy, Activities of preschool educational institutions for children with visual impairments, The essence of the educational process in schools, Features of the application of didactic principles, The content of education.

Key words: Goal, task, training, methods, environment, subject, object.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maktabgacha tarbiya muassasalar faoliyati

Tiflopedagogika taraqqiyoti davomida ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun ta'lim-tarbiya muassasalar tizimi shakllanadi. O'zbekiston hududida dastlab ko'zi ojizlarning boshlang'ich ta'limini ta'minlovchi muassasalar tashkil topdi, keyinroq bolalar uchun maktabgacha tarbiya muassasalari barpo bo'ldi. Maxsus muassasalar hozirgi zamon konsepsiyasida nogiron, jumladan, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim tizimiga ma'lum o'zgarishlar kiritilgan va ularni amalga oshirish ishlari olib borilmoqda.

Maktabgacha tarbiya. Maktabgacha tarbiya tizimi davlat, ijtimoiy xarakterga ega bo'lib, muhim ijtimoiy masalalarni hal qiladi: ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni har tomonlama kamol toptirish; ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar nuqsonli rivojlanishini oldini olish; korreksiyalash va ularning sog'ligini himoyalash va mustahkamlash; ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalash va maxsus ta'lim berishda oilaga ko'maklashish maqsadida maxsus va oilaviy maktabgacha ta'lim muassasa qoshida ochilgan maktabgacha tarbiya muassasalari tashkil etilgan. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarga maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarda maqsadli ta'lim va tarbiya berish jarayonida ularga normal psixik rivojlanishni ta'minlash, ilk bolalik davridagi noto'g'ri tarbiya natijasida yuzaga keladigan ikkilamchi nuqsonlarni korreksiyalash, kompensatsiyalash mumkin. O'zbekiston Respublikasida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ta'lim muassasalar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 18-iyundagi 117-sonli qaroriga muvofiq tashkil etilgan. Qarorga muvofiq maktabgacha ta'lim muassasalarda ko'rishda og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar ko'zi ojizlar, ambliopiya va g'ilaylik, zaif ko'ruvchilar ta'lim-tarbiya olishlari mo'ljallangan. Ta'lim muassasalarga 2-3 yoshdan, har bir guruhga 6-8 nafardan qabul qilinishi mo'ljallangan. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bog'chalar faoliyatida 4 ta asosiy vazifani belgilash mumkin. Ularning bajarilishi va faqat bolalarning umumta'lim dasturlarini o'zlashtirishga imkoniyatlarini, balki rivojlanishdagi ikkilamchi nuqsonlarni korreksiyalash va kompensatsiyalashni ta'minlaydi.

1. Qisman ko'radigan va zaif ko'ruvchi bolalarda saqlangan ko'rish funksiyalarini rivojlantirish, ambliopiya va g'ilay bolalarni ularni normagacha tibbiy va pedagogik vositalar bilan tiklash.

2. Bolalarning rivojlanishi o'quv dasturni («Bolajon» o'quv dasturi) o'zlashtirish uchun ularning psixik-jismoniy rivojlanishi xususiyatlarini hisobga olgan holda qulay sharoitlar yaratish.

3. Bola hayotining dastlabki oy yillaridagi noto'g'ri tarbiya natijasida yuzaga keladigan ikkilamchi nuqsonlarni korreksiyalash.

4. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim, o'yin, mehnat faoliyati kompensator usullarini shakllantirish.

Maxsus vazifalarni hal etishda har bir mutaxassis vrach oftolmolog, tiflopedagog, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bog'chasi tarbiyachisining roli garchi o'zaro bog'liq va o'zaro bog'langan bo'lsada, ular ko'p qirralidir.

Umumiy o'rta ta'lim.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar umumiy o'rta ta'lim muassasalari O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi, <<O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy muhofaza qilish to'g'risida»gi, «Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida» gi Qonunlari, <<Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari, Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 29-oktabrdagi «Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga izchil o'tishni ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 473-sonli, 2011-yil 13-sentabrdagi «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun ixtisoslashlashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash haqidagi qarorlariga muvofiq tashkil etiladi.>>>

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun maxsus umumta'lim maktab-internatlari o'quvchilarning ta'lim va tarbiyasini, maktab ta'limini, shuningdek, ularning nuqsoni rivojlanishi korreksiyasini amalga oshiradi. Ko'zi ojizlar uchun tashkil qilingan maktablar maxsus ta'lim davlat tizimining asosiy qismi hisoblanadi va bu tizim bolalarni o'qitish va tarbiyalashning alohida ta'lim zaruriyatidan kelib chiqadi va shu tamoyillar asosida ishlaydi. Ko'zi ojizlar maktablarida o'qitish va tarbiyalash o'zining maxsus tamoyillariga va vazifalariga ega, bu vazifalar yaxshi

rivojlanmagan va buzilgan funksiyalarni qayta tiklash, korreksiya va kompensatsiya qilishga mo'ljallangan bo'lib bolalarni guruhlariga differensiyalashga mo'ljallangan. Ko'zi ojizlarni o'qitish va tarbiyalashning asosiy qoidalarini asoslab berar ekan, tiflopedagogika shaxsni har tomonlama rivojlantirishni ta'minlashga va ko'zi ojizlikni kompensatsiyalashning tabiiy ilmiy asoslariga rivojlanishda turli nuqsonlarga duchor bo'lgan bolalarda biologik va ijtimoiy manbalarning birligi to'g'risidagi konsepsiyaga asoslanadi. L.S. Vigotskiyning ta'kidlashicha, bu birlik juda murakkabdir alohida psixik funksiyalarga nisbatan ham, bolalarning yoshiga qarab bosqichma-bosqich rivojlanishga qarab ham differensiyalashgan va o'zgaruvchan birlikdir.

Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun maktablar ikki bosqichdan iborat.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari)

I-IX sinflar

V-IX sinflar

Ko'zi ojizlar maktab-internatlari

I-IV sinflar

V-X (ko'zi ojiz bolalar 9 yillik umumiy o'rta ma'lumotni 10 yilda egallaydilar

Ko'zi ojiz bolalar mazkur muassasaga, joylardagi tashkil etilgan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra qabul qilinadi.

ko'zi ojiz o'quvchilar har bir sinfda 10-12 nafar kishidan, murakkab nuqsonli bolalar uchun 5-7 kishidan tashkil etiladi. Boshlang'ich ta'lim

o'quvchilarni ko'rgazmali-obrazli va nazariy tafakkur elementlarini egallaydilar, o'qish, yozish, sanash, tasavvurlarni tushunishni o'rganadi. Ikkinchi bosqich bolalar bilim, shaxsiy va harakat doirasi korreksion bo'yicha gigiyena va ko'rishni muhofazalash, sog'lom-lashtirish ishlari davom etadi. Uchinchi bosqich o'rta maktabi umumta'lim tayyorgarligi va mehnat kursi tugallanishni ta'minlaydi. Ta'lim keng va differensiyali asosda olib boriladi.

Kasb ta'lim. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning 13-moddasida har kim umumiy o'rta ta'lim asosida akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishning yo'nalishini ixtiyoriy ravishda tanlash huquqiga egaliklari yoritiladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkama-sining 2007-yil 17-maydagi «Imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari faoliyati to'g'risidagi» 100-sonli qaroriga muvofiq ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun munosib sharoitlar yaratiladi. Maxsus maktablarni bitirgan o'quvchilar kasb tayyorgarligini hunar maktablarida olishi mumkin. Kasb-hunar kollejlarning ayrimlarida ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi shaxslar turli kasblarni egallashlari mumkin.

Oliy ta'lim. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning 14-moddasida ko'rsatilganidek, ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar ham O'zbekiston Respublikasi barcha fuqarolari kabi oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish huquqidan foydalanish imkoniyatiga egadirlar. Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchilar barcha kasblarni tanlash huquqiga ega. Oliy o'quv yurtlarida o'qish muddati uzaytirilmaydi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida ta'lim jarayonining mohiyati

Maxsus didaktika ruhiy jismoniy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan shaxslar ta'limi va o'qitilish nazariyasi bo'lib, pedagogik jarayonning vazifalari, tamoyillari, mazmuni, uslublarini tashkil etilishini belgilaydi. Maxsus didaktikaning tarkibiy qismi bo'lgan tiflodidaktikasi ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar ta'limi nazariy asoslarini belgilaydi. Tiflodidaktika boshqa fan sohalari avvalo falsafa, mantiq va psixologiya analizatorlar va oliy nerv faoliyati fiziologiyasi, axborot nazariyasi va matematika bilan uzviy bog'liq. U zamonaviy pedagogika uchun umumiy bo'lgan tamoyillariga tayanadi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'rgatish va o'qitishning muhim metodologik tamoyillari rivojlanishi umumiy xususiy va yagonalik berish tamoyillaridir. Rivojlanish mohiyati uning harakatlantiruvchi kuchlari va rivojlanish jarayonida yangining hosil bo'lishi haqida ta'limot tiflopedagogika muammolarini hal etishda belgilovchi hisoblanadi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'rganishda rivojlanish tamoyili ko'p qirrali va o'ziga xos taqsimlanadi. Bu esa ularning rivojlanishi va ta'limni tashkil

etishning umumiy qonuniyatlari o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan va normal ko'radigan bolalarni ruhiy va jismoniy rivojlanishini qiyosiy o'rganish muhim ahamiyatga ega, zero, u ko'rish patologiyasi bo'lgan bolalar rivojlanishining umumiy qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini o'quv korreksion tarbiyaviy davolash va tiklash ishlarini tashkil etishning o'ziga xosliklarini aniqlash imkonini beradi. Rivojlanish, buzilish turli sifat darajasida bo'ladi. Masalan: ko'rishda buzilish to'liq yoki qisman, bunda ko'pincha boshqa kasalliklar bilan murakkablashgan bo'lishi mumkin. Birinchi holatda pedagog ko'r bola bilan ish ko'radi. Ikkinchi holatda ko'zi ojiz, uchinchi holatda esa qo'shimcha kasalligi bo'lgan ko'r yoki ko'zi ojizlar bilan quyidagilarni hisobga olib, tiflodidaktika bolalariga differensiallangan yondashuvini amalga oshiradiki, bu ko'r va ko'zi ojizlarni farqli xususiyatlari bilan shaxsiy harakat sohalari jismoniy rivojlanishi va axborot kommunikativ faoliyati xossalarini aniqlash imkonini beradi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limida didaktik tamoyillarning qo'llanish xususiyatlari

Tiflopedagogika zamonaviy maktab umumdidaktik tamoyillariga tayanadi. Biroq ularning maxsus maktab sharoitidagi realizatsiyasi o'ziga xos xususiyatlariga ega.

Tiflopedagogika tamoyillari: ta'limning ilmiy tamoyili, izchillik va ketma-ketlik tamoyili, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili, ta'lim onglik tamoyili, ta'limni ko'rgazmalilik tamoyili, ta'limning tushunarliqligi tamoyili, talimda yakka farqlangan (differensiallangan) yondashuv tamoyili, ta'limning korreksion yo'nalganligi tamoyili.

Ta'limning ilmiy tamoyili. Ta'limning obyektiv dunyoni bilishi va inson ongini uning aqlini to'g'ri bera olish imkoniyati haqidagi qoidalariga asoslanadi, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maktablar oldida o'qituvchilarni zamonaviy bilim asoslari bilan qurollantirish, ularning tarixiy rivojlantirishda ko'rsatish va uning asosiy metodlari bilan tanishtirish ilmiy bilimlarni berish vazifasi turadi. Ilmiylik tamoyili umumta'lim fanlari va mehnatga o'qitish asosida boshlang'ich sinflardan boshlab, to yuqori sinflargacha kiritilgan. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan

bolalar bilimlarni o'zlashtirish-larida o'ziga xos belgilar namoyon bo'ladi. Biroq ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar katta imkoniyatlarga ega, zero, ularning asosiy ruhiy jarayon tafakkur nutq ixtiyoriy diqqat xotira saqlanib qolgan. Boshlang'ich sinflar elementar bilimlarni egallaydilar. Biroq materialning ilmiy-ommabop bayon etilish, ko'rgazmali vositalarni imkon doirasida qo'llash ilmiy qoidalar tushunchalar va atamalar buzulishiga olib kelmasligi lozim. O'rta va yuqori sinflarda bilimlar chuqurlashadi. Yangilari bilan to'ldiriladi va ular asosida ilmiy qonuniyatlarini bilish amalga oshadi. O'quvchilar eng sodda mustaqil tadqiqodlar metodikasi eksperiment o'tkazish adabiy manbalar bilan ishlashga o'rganishlari mumkin. Shu bois, yuqori informatsion ko'rgazmalilik vositalari zamonaviy tiflotexnik vositalar, optik korreksiya vositalardan foydalanishi muhim.

Ta'limda izchillilik va ketma-ketlik eng muhim didaktik tamoyillardan bo'lib, unga ko'ra o'quv materiali bayonini o'rganiladigan ichki mantiqiga muvofiq bo'lishi va o'quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlariga javob bo'lishi mumkin. Bilimlar tuzilishi ahamiyatini ta'kidlar ekan, K.A. Ushinskiy yozadi: <<Faqat tizim albatta aqlli predmetlar mohiyatidan kelib chiqadigan tuzilishiga bilimlarimiz ustidan to'liq hukmronlik baxsh etadi. <<Ta'limda izchillik o'quvchilarning bilimi va ko'nikmalarini qat'iy belgilash talab etadi. Bunda eng muhim didaktik qoidalar ma'lumotidan oddiydan murakkabga, yaqindan uzoqqa, osondan qiyinga o'rgatib borish hisobga olinadi. Ko'zi ojiz bolalar maktablarida xuddi ommaviy maktablari-dagidek izchillik, ketma-ketlilik tamoyili o'quv va dasturlariga joriy etiladi. O'quv rejalarida ta'lim muddatlari o'zgartirilgan makonda mo'ljalga olish, sezish va ko'rish idroki ijtimoiy maishiy orientirlash nutq korreksiyasi bo'yicha maxsus mashg'ulotlar kiritilgan. Bular murakkab malaka va ko'nikmalar shakllanishiga ko'maklashadi. Masalan, grafik materialni bosqichma-bosqich namoyish etish berilgan. Bu esa rasmlar, chizmalar va sxemalarini o'qishni yengillashtiradi. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili. Nazariy bilimlarning amaliy malaka va ko'nikmalar bilan ratsional birlashtirilishi umumiy ta'limni mehnat tayyorgarligi va ijtimoiy faoliyat bilan birlashtirishni didaktik tamoyilidir. Ta'limda amaliyot asosan bolalarning nazariy jihatdan tushunishni

chuqurlashtirish, bilimlarini mustahkamlash, qo'llash haqiqiyligini tekshirish uchun xizmat qiladi. Nazariy amaliyot bilan bog'liqligini amalga oshirishda bolalarda bilim va amaliy malakalarini egallashda yuzaga kelgan qiyinchiliklarni hisobga olish zarur. Maktablarda olib borilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar egallagan bilimlar bilan ularning amaliy faoliyati o'rtasidagi farq ancha sezilarli va jiddiy. Ko'rish ojizligi yoki ko'rmaslik bolalarni vizual kuzatishni (shakl, hodisalar, predmetlar va shakli boshqalar) talab qiladigan muayyan bilimlarni makonda orientrlash o'zini-o'zi nazorat qilish bilan bog'liq maxsus va ko'nikmalarni egallashlarini qiyinlashtiradi. Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarni, o'qitishda nazariya va amaliyotdan oldin yoki keyin bo'lishi haqidagi masalani hal etishda o'quv material xususiyati bilan birga bolalar rivojlanishining o'ziga xosligi hisobga olinadi.

Ta'limda onglilik tamoyili. Onglilik didaktik tamoyil bo'lib, u

o'quvchilarning bilimlarini ongli o'zlashtirishi va qo'llanilishi o'qish zarurligi va o'rganilayotgan material amaliyotini tushunishlarini ta'minlaydi. Bu tamoyil o'quvchilarning faolligi, tashabbuskorligi va mustaqilligi bilan bog'liqdir. Ongli o'qishning asosiy qirralari quyidagilar: o'quvchilarning ta'lim foydasini tushunishi o'quv materiallarini aniq anglash ta'limda shaxsiy tajriba bajaradigan amallarning asosiy momentlari va ularni ehtimoliy natijasini xayolan ko'z oldiga keltirishi lozim. Bilimlarni ongli o'zlashtirish fatik materiallarni to'g'ri tushunishdan boshlanadi. Bu esa bolalarda fikrlash faoliyatini ko'zda tutadi. Uning yordamida ilmiy bilimlar shakllanadi. O'qishga ongli va faol munosabat ko'p jihatdan boshqa didaktik tamoyillar, ayniqsa, ta'limning tushunarliyligi va nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi amalga oshirilishi bilan belgilanadi. Maxsus maktablarda ta'limning ongliligi tamoyilini amalga oshirishda ma'lum qiyinchiliklariga ega bo'lib, ular bolalarning ruhiy rivojlanish xususiyatlari va hissiy iroda holati bilan belgilanadi. Ko'pincha predmetni va uning mohiyatini aks ettirgan so'zni idrok etish o'rtasida tafovut namoyon bo'ladi. Ko'rishda nuqsoni bor bolalar bilimlardagi formalik ta'limning jiddiy kamchiliklardan biri. U o'qitishning mavhumligi, uning xayolan uzilib qolganligi, ko'rgaz-malilik yetarli emasligi, texnik vositalardan yetarli

foydalanmaslik oqibatida yuzaga keladi. Ko'rgazmalilik tamoyiliga ko'ra ta'lim o'quvchilar bevosita qabul qiladigan muayyan obrazlarda quriladi. Bu tamoyilni nazariy jihatdan L.A.Komenskiy birinchi bo'lib asoslab bergan. U ilk bor ko'rinadiganni ko'rib, eshitadiganni eshitib, hidni hidlab, ta'mni ta'mi bilan idrok etish haqidagi oltin qoidani keltirgan. Ta'limda ko'rgazmalilik o'quvchilarda predmet va hodisalarni idrok etish hisobiga tasavvurlar, tushunchalar shakllanishi tafakkur va nutq rivojlanishiga ko'maklashadi.

Ko'rgazmalilikdan foydalanish darajasi va ta'limning turli bosqichlarida turlichadir. U boshlang'ich sinflarda tobora to'liq qo'llanadi. Bunda sensor tajriba boyitiladi, tasavvurlar aniqlash-tiriladi va ko'rgazmali obrazli tafakkur rivojlanadi. O'rta va yuqori sinflarda ko'rgazmalilik darajasini talab qiladi. Ko'rgazmalilikning quyidagi turlari farqlanadi. Natural yoki tabiiy (predmetlar, obyektlar, hodisalar) tasviriy (rasm, chizma, grafik, diagramma) hajmlik (geometrik figuralar, jismlar) shartli va ramziy (xaritalar, globus va boshqalar) modellar va maxsus qurilmalar (kosmik kema modeli, tuk xatoligini o'lchash uchun qurilma) ko'rgazma tamoyilini to'g'ri qo'llash ko'r va ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limi uchun katta ahamiyatga ega. Ko'rishning tamoman yoki qisman buzilishi, albatta, tashqi olamni bilishning hissiy asosini qisqartirib saqlagan analizatorlardan yanada to'liq ishlatish zaruratini keltirib chiqaradi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar ta'limda ko'rgazmalilik ularning bilish imkoniyatlarini rivojlantirish va estetik tarbiyasining o'ziga xos vositasi bo'lib yangi bilimlar va atrof dunyo haqida tasavvurlar shakllanishi uchun manbadir. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar tabiiy predmetlarni o'lchamlari relyef silliq bosmali tasvirlarni maket model va priborlarni idrok etishda qiynaladilar. Ko'zi ojizlar uchun asosan sezish orqali biladigan ko'rgazmali qurollar ishlatiladi. Bularga tabiiy obyektlar mulyajlar, maketlar, relyefli globuslar, xaritalar, rasmlar, chizmalar kiradi. Ko'zi ojizlar ko'rgazmali qurollarni ma'lum o'lchamlarda, rangda, yorug'likda, obyekt va fan kontrastida hamda bu vositalar boshqa sifatlarida ko'rib idrok etadilar. Masalan, yaxshi ko'rmaydigan bolalar uchun rasmlar, geografik va tarixiy xaritalar ma'lum miqdorining shartli belgi chiziq ifodalariga ega bo'lish kerak. Ular yuqori bo'lmagan

kompozitsion murakkabligidagi erkin kontrastli rangi to'yingan tasvirlarni yaxshi qabul qiladilar.

Ta'limning tushunarliiligi tamoyili. Ta'limning tushunarliiligi o'quv jarayonini bolalarning tayyorliiligi yoki individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ko'rishni ko'zda tutadigan didaktik tamoyildir. Shu tamoyilga muvofiq pedagogik asoslangan dasturlar, darsliklar ta'lim metodlarini ishlab chiqaradi. Ta'kidlash joizki, tushunarlilik qiyinga ma'lumdan noma'lumga, yaqindan uzoqqa, oddiydan murakkabga didaktik qoidalariga amal qilingandagina ta'minlanadi. Ta'limga befarq munosabatni keltiradi. Bilim-malaka va ko'nikmalar mustahkam o'zlashtirilishiga ta'limning butun jarayoni bilan erishiladi. O'quvchilarda ish qanchalik oson tajriba ko'rgazmasi, obrazlar va erkin misollar qanchalik boy va rang-barang, hodisalar o'rtasida qanchalik ko'p aloqa aniqlangan bo'lsa, bilimlar shunchalik mustahkam bo'ladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar takrorlash mashqlarni bajarish, turli ma'lumotlar olishi uchun, kitob bilan ishlashda qiyinchiliklar kuzatiladi. Ta'limda individual farqlangan yondashuv tamoyilligiga ko'ra bolalar jamoasi bilan o'quv ishlarida har bir bolaga uning rivojlanish xususiyatlarini pedagogik ta'sir etishga erishiladi. Ayni paytda o'qituvchi har bir bolaning xususiyatini bilishi ularning har biri bilan til topishi zarur. K.A. Komenskiy yozganidek, <<Agar pedagogika insonni har tomonlama tarbiyalamoqchi ekan, demak, u insonni har tomonlama bilib olishi kerak>>. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni markaziy ko'rish o'tkirligi intellekti va o'quvga ko'ra tasniflash maktablarni to'ldirishining boshlang'ich pozitsiyalarini belgilaydi. Hozirda ko'zi ojiz bolalar va aqlan zaif bo'lgan ko'zi ojizlar uchun esa maktablarda maxsus sinflar mavjud. Ko'zi ojizlar maktablarida sinf 12 o'quvchidan aqli zaif bo'lgan ko'r va ko'zi ojizlar uchun esa 5-7 o'quvchidan iborat. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maktablarda davolovchi jismoniy tarbiya nutq korreksiyasi ko'rish va yakka tartibdagi mashg'ulotlar qisman va ojiz ko'ruvchilar uchun sezish idrokini rivojlantiruvchi ko'rlar uchun ko'zda tutiladi.

Ta'limning korreksion yo'nallanganligi tamoyili. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanish va ta'lim tiflopedagogikada bolalarning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri konsepsiyasi doirasida qaraladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolaning atrof-

muhit bilan o'zaro ta'siri uning rivojlanishi va xarakterini belgilaydi. Shunga ko'ra ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishi va ta'limida prinsipial tashqi dunyo bilan buzilgan aloqa munosabatlarini, normallashtirish sanaladi. Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar maktabining o'quv rejasi korreksion yo'nalganlik tamoyili e'tiborga olgan holda tuzilib, bunda ko'ruv idrokini rivojlantirish, atrof olamda mo'ljal olish, ijtimoiy yo'naltirish, ritmika, LFK mashg'ulotlari kiritilgan. Korreksion yo'nalganlik tamoyili har bir darsda amalga oshiriladi. O'quv jarayonida yuzaga kelgan kamchiliklarni maxsus metodik yo'llar orqali bartaraf etishni ta'minlaydi. O'quvchilarni mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi.

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim mazmuni

Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar umumiy o'rta ta'lim muassasalari O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi, <<O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy muhofaza qilish to'g'risida»gi, «Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida» gi Qonunlari, <<Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» talablari, Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 29-oktabrdagi «Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga izchil o'tishni ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» gi 473-sonli, 2011-yil 13-sentabrdagi «Imkoniyati cheklangan bolalar uchun ixtisoslashlashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash haqidagi qarorlariga muvofiq tashkil etiladi. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktab-internatlari o'quv rejasi tarkiban davlat, maktab ixtiyoridagi va korreksion soatlardan iboratdir.

Ko'zi ojizlar uchun maxsus umumta'lim maktablari boshlang'ich sinfi uchun ona tili, matematika, tashqi olam bilan tanishtirish, tabiatshunoslik dasturlari umumta'lim maktablar DTS, dasturlariga muvofiq. Ta'limning maxsus shakllari va vositalarini qo'llashni ko'zda tutadiki, ular ko'ruv idrokini korreksiyalash va rivojlantirish, tasavvurlarini aniqlashtirish, ko'rgazmali obrazli tasavvurni takomillashtirish, o'z-o'zini nazorat va harakatlarni boshqarish usul va uslublarini shakllantirishga qaratilgan Ona tili dasturida tayyorlov bosqichida o'quvchilar sensor tajribani boyitish asosida tasavvurlarini shakllantirish, so'z va predmetning muayyan obrazi o'rtasida muvofiqlikni aniqlash, qo'lni yozuvga tayyorlash jarayoni

boshlanadi. Matematika kursida tayyorlov bosqichi predmetlar shakli, kattaligi, miqdori, makondagi holati haqida tasavvurlarni aniqlash, sanoq material, kitobdagi illustratsiyalar bilan o'qituvchi yo'riqnomasi asosida ishlash ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha mashg'ulotlardan boshlanadi. Ta'limning barcha bosqichlarida og'zaki sanoq, geometrik sanoqlar, chizma o'lchov ishlariga e'tibor kuchaytiriladi. <<<Tabiatshunoslik>> dasturlarida predmet darslar, ekskursiyalar va amaliy mashg'ulotlar soni orttirilgan bo'lib, bu o'quvchilarning atrof voqelik haqida tasavvurlarini boyitish imkonini beradi. Tasviriy san'at dasturi o'ziga xosligi, avvalo tasviriy faoliyat turlari, obyekt va vositalarini tanlashdadir. Tasvirlarni o'qish va bajarish, plastik modellash va amaliy dekorativ faoliyatga alohida e'tibor berilgan. Mehnat ta'lim dasturida o'z-o'ziga xizmat, texnik va qishloq xo'jaligi mehnati bo'yicha turlari tanlangan. Bu mashg'ulot uchun mehnat turlari va obyektlari saralangan bo'lib, ular predmet amaliy faoliyat rivojiga ko'maklashadi, tobora murakkab ish turlariga asta-sekin o'rganish va ijtimoiy-foydali mehnatda ishtirokini ta'minlaydi. Musiqa bo'yicha mashg'ulotlar umumiy o'rta ta'lim dasturlariga muvofiq olib boriladi.

Ko'zi ojiz bolalarni umumta'lim fanlariga o'qitishda asosan umumta'lim maktablari dasturlaridan foydalaniladi, bunda ularning rivojlanish bosqichlari hisobga olinadi. Umumta'lim maktablarga nisbatan o'qitish vaqti uzaytirilgan. Ko'zi ojiz maktablarida bir yillik dastur materiallari bir necha yilga cho'zilib o'qitiladi. Ko'ruv protsessi buzilgan bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitilganda ommaviy o'rta maktab programmalaridan foydalangan holda maxsus shakllar va metodlardan, ko'rgazmali didaktik vositalardan, tiflotexnik asbob-uskuna-lardan foydalaniladi. Ko'ruv protsessi buzilgan bolalar uchun maxsus korreksion mashg'ulotlar tashkil qilinadi: ritmika, davolash fizkulturasini, nutq buzilishini korreksiyalash, sotsial-turmush va fazoviy orientatsiya bo'yicha mashg'ulotlar, ko'rishni idrok etishni rivojlantirish.

Metod - grekcha so'z bo'lib, yo'l, axloq usuli ma'nolarini bildiradi. Ma'lumki, metodlar tasniflashi turlicha bo'lishi mumkin.

Asosiy didaktik vazifalar va o'qitish jarayonining maxsus xususiyatlariga bog'liq bo'lgan metodlar tasniflashi ham ma'lum.

Bular: o'quvchilarni o'quv materiallarini o'zlashtirishga tayyorlash metodi, bilim olish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, bilimlarni qo'llash va mustahkamlash, tekshirish metodlaridir. Mantiqiy bilimga mos keluvchi metodlar tasniflashi ham mavjud: analitik, sintetik, analitik sintetik, induktiv, deduktiv, induktiv deduktiv, taqqoslash metodlari, o'xshatish abstraksiyalash metodlari kabilar. O'quvchilarni faoliyatini mustaqilligini va faoliyatini rivojlantirishga diqqatni kuchaytirish bilan bog'liq yana bir metodlar tasniflashi ishlab chiqilgan. Bu metodlar o'quvchilarning bilim faoliyati darajasi, me'yoriga asoslanib yaratilgan. Bu umumiy metodlar tasniflanishdan tiflopedagogikaning nazariy va amaliy jihatlarida ijodiy foydalaniladi. Demak, zamonaviy didaktika ta'lim metodlarini tasniflash turlarini quyidagicha ajratishimiz mumkin:

O'quvchilarning bilimlarini egallash manbaiga ko'ra:

1. Og'zaki.
2. Ko'rgazmali.
3. Amaliy.

Didaktik vazifalarni hal etish xarakteriga ko'ra:

1. Yangi bilim beruvchi metodlar.
2. Bilimlarni mustahkamlovchi metodlar.
3. Bilim va ko'nikmalarni shakllantiruvchi metodlar.
4. Bilimlarni tekshirish va baholashga xizmat qiladigan metodlar.

O'qituvchi va o'quvchining faoliyati yo'nalishiga ko'ra:

1. Bilimlarni o'qituvchi tomonidan bayon qilinishi metodlari.
2. O'quvchilar mustaqil ishlash metodlari.

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishda foydalanadigan metodlar o'ziga xosligi, maxsusligi bilan ajralib turadi. Umumiy va maxsus metodlarni qo'llash zarurati bolalarning bilish faoliyati xarakteri bilan belgilanadi. Maxsus metodlar bunda ko'r bolalar maxsus maktabida o'quv rejasida ko'zda tutilgan ma'lum bir fanni o'zlashtirish, o'qitishda qo'llaniladigan metodlar tushuniladi. O'quv

materialining ahamiyatli tomonlari va shu o'quv materialini kar bolalar tomonidan o'zlashtirish xususiyatlariga tayanish, muhim metodologik metodlar, o'qitishning tashkiliy formalaridan foydalaniladi.

Xulosa

Tiflopedagogika – bu nafaqat ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish va tarbiyalash tizimi, balki ularning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun zarur bo'lgan pedagogik va psixologik yondashuvlarning majmuidir. Bu soha bolalarning individual imkoniyatlarini chuqur o'rganishni, ularning ehtiyojlariga mos metodlarni ishlab chiqishni va har bir bola uchun inklyuziv, mehrga asoslangan ta'lim muhitini yaratishni talab qiladi. Tiflopedagogikaning dolzarbligi – jamiyatimizda insonparvarlik, tenglik va imkoniyatlar adolatiga intilish bilan chambarchas bog'liq. Shu bois, tiflopedagogik yondashuv faqat ta'lim tizimida emas, balki keng ijtimoiy hayotda ham o'z aksini topishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. S.M.Dangalov. Tiflopedagogika tarixi va uning ahamiyati. Toshkent-2010.
2. M.U.Xamidova "Maxsus pedagogika"-T.: "Fan va texnologiya", 2018
3. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi.